

Т. О. Яценко

<https://orcid.org/0000-0002-6121-7495>

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЛІЦЕЮ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

В умовах сучасного освітнього простору процесуальні аспекти модернізації шкільної літературної освіти розв'язуються на основі компетентнісного підходу та у контексті завдань Нової української школи (Про схвалення Концепції реалізації державної «Нова українська школа» на період до 2029 року, 2016). Відповідно набуває актуальності проблема формування ключових і читацької як предметної компетентностей учнів у процесі навчання української літератури в закладах загальної середньої освіти (Програма для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти, 2017; Яценко, 2018; Фасоля, 2016).

Загальний аналіз проблеми реалізації компетентнісного підходу в сучасній українській шкільній освіті представлено в працях Н. Бібік, С. Бондар, І. Єрмакова, С. Калашнікової, В. Лугового, Н. Мединської, О. Пометун, О. Савченко, В. Слінчук, С. Трубачевої.

Методичні аспекти проблеми компетентнісно орієнтованої шкільної літературної освіти розроблено О. Ісаєвою, О. Ратушняком, М. Фасолею, О. Шкловською, В. Шуляром, Т. Яценко та ін.

Мета статті – розкрити теоретико-методичні аспекти реалізації компетентнісних засад шкільного літературного навчання в контексті сучасних освітніх завдань.

Для сучасних учнів художня література втрачає своє призначення як основне джерело художньої інформації, а читання як один із основних засобів зацікавлення творами словесного мистецтва. Однак саме *читання* є найважливішим способом засвоєння базової інформації, специфічною формою комунікативно-пізнавальної діяльності особистості, одним із основних чинників її саморозвитку. Рівень сформованості *читацької компетентності* значною мірою визначає рівень загальноосвітньої підготовки школярів. Відтак вважаємо, що читацьку компетентність доцільно розуміти як ключову для різних освітніх галузей.

Читацька компетентність як *ключова* – це якість, що виявляється в готовності та здатності особистості самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читанням знання і вміння для здійснення читацької діяльності, читацького й особистісного саморозвитку.

Читацька компетентність як *предметна* – це інтегрований результат навчальних досягнень учнів, пов'язаних із читацькою діяльністю, здатність до осмисленого набуття знань і вмінь,

передбачених конкретною програмовою темою та шкільним курсом літератури загалом, система ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів, а також як здатність до цільового застосування комплексу предметних знань, умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Із огляду на дискусійний характер трактування сутності цієї дефініції, допускаємо можливість визначати її як категорію, структурними компонентами якої є:

- *загальнокультурний* – усвідомленні української літератури як невід’ємного складника світової художньої культури, розумінні її специфіки та естетико-художньої значущості як мистецтва слова, уміння розглядати художній твір у культурно-мистецькому контексті, усвідомлення соціокультурної значущості художньої літератури; уміння і навички використовувати загальнолюдські та національні культурні еталони й цінності у повсякденній взаємодії з оточуючими;

- *літературознавчий* – уміння орієнтуватися в світовому та національному літературному процесі, знання елементів теорії літератури як основи читацької діяльності, уміння застосовувати здобуті теоретико-літературні знання для аналізу та інтерпретації художнього твору;

- *інтерпретаційний* – знання змісту і проблематики художніх творів, обов’язкових для текстуального вивчення; уміння знаходити в художньому творі авторські й творити власні смисли на основі діалогу з текстом, автором та іншими читачами, здатність сприймати художній текст як засіб збагачення естетичного та емоційно-чуттєвого досвіду;

- *аксіологічний* – розуміння світоглядних категорій, моральних ідеалів, що знайшли відображення в художньому творі, розглядати зміст, учинки героїв, авторську позицію у контексті загальнолюдських і національних цінностей, усвідомлювати значення прочитаного для особистісного розвитку;

- *творчо-мовленнєвий* – здатність будувати зв’язні висловлювання відповідно до комунікативної ситуації, наявність креативних здібностей до створення усних і письмових творчих робіт різних жанрів.

Отже, предметна читацька компетентність – це здатність учня-читача до мобілізації та застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних, естетико-комунікативних та ціннісних механізмів із метою організації та реалізації ефективної естетичної взаємодії з художнім текстом, поєднання яких і забезпечує (або не забезпечує) сформованість цієї інтегрованої особистісної якості.

Вагомий дидактико-методичний потенціал для розвитку читацької компетентності учнів ліцею мають підручники української літератури, підготовлені у контексті нової парадигми шкільної освіти. Сучасні орієнтири шкільної літературної освіти – утвердження компетентісно орієнтованої моделі навчання й реалізація діяльнісного підходу в процесі

його організації – знайшли відображення, як у змістовому, так і в методичному аспектах підручників «Українська література (рівень стандарту)» для учнів 10 і 11 класів (автори – А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін.), що рекомендовані МОН України для впровадження в шкільну практику (Українська література, 2018; Українська література, 2019).

В основу цих навчальних книг покладено такі концептуальні положення: підручник як ефективний засіб розвитку читацької компетентності сучасного учня; об'єктивний розгляд життя і творчості українських письменників у контексті певної історичної доби та з урахуванням сучасних досягнень літературної критики; розгляд художнього твору як форми суспільної свідомості, естетичного явища, що репрезентує художній напрям чи стильову течію світового і національного мистецтва; аналіз та інтерпретація художнього твору як розкриття авторського задуму, аналіз засобів його реалізації (жанр, система образів, художніх засобів тощо) та формування в учня-читача особистісного ставлення до прочитаного; пріоритет різних видів самостійної діяльності учня-читача; підручник – один із чинників становлення учня як суб'єкта власного читацького й особистісного розвитку.

Визначальною особливістю зазначених підручників є реалізація ідеї суб'єкт-суб'єктного шкільного навчання літератури, орієнтованого на формування компетентного учня-читача. Це концептуальне положення задекларовано у передмовах «Дружне слово юним читачам», де автори, акцентуючи на самонавчанні учнів ліцею, створюють їм психологічну налаштованість на позитивний навчальний результат.

Підручники розглядаються авторами не лише як джерело знань, а й як робоча навчальна книга («самовчитель»), що мобілізує і спрямовує розумові здібності учнів на самостійне опрацювання й осмислення викладеного навчального матеріалу. Організацію продуктивної самостійної читацької діяльності школярів у процесі роботи з підручниками забезпечує окреслення траєкторії опрацювання його навчального матеріалу. Навчальні цілі кожної теми (оглядове чи текстуальне вивчення) деталізовано у рубриці «Читацький путівник» – конкретно визначено обсяг знань та вмінь, які учні зможуть здобути у процесі вивчення програмової теми, що є основою для розвитку читацької предметної та ключових компетентностей.

Алгоритмічним є первинне подання навчального матеріалу про письменника: його портрет; цитата-самохарактеристика; цитата відомого літературного критика, культурного чи історичного діяча тощо про автора і його творчий спадок; коротка узагальнена характеристика-представлення письменника. Такий підхід до презентації матеріалу на етапі його первинного сприйняття сприяє системному формуванню

предметних знань старшокласників, розвитку їхніх пізнавальних інтересів.

Для формування в уяві учнів образу письменника як цікавої, багатогранної й талановитої особистості передбачено наскрізну рубрику «Знайомство здалеку і зблизька», навчальний текст якої конкретизується у підрубриках «Портрет», «Вдача», «Захоплення», «Сторінки життєпису», «Приватне життя» тощо. У біографічному матеріалі акцентується на взаємовпливі життя письменника і його творчості, впливі родини на формування особистості автора, важливості освіти і самоосвіти для подальшого успіху і професійного становлення, еволюції письменницьких зацікавлень і ставлень до різних ідей і тем тощо. Головне призначення цього розділу – викликати в учнів-читачів інтерес до творчості митця, бажання самостійно продовжити роздуми над художніми творами. Достовірність, точність фактів і дат, освітньо-виховна і пізнавальна цінність презентованого біографічного матеріалу, помірне використання фрагментів епістолярно-мемуарних і літературно-критичних джерел стали основними критеріями щодо підготовки розділу «Знайомство здалеку і зблизька».

Сформувані в учнів загальне розуміння творчого доробку письменника (історична доба; тематика, проблематика, загальна характеристика творчості) і проникнути в глибини художнього твору, що вивчається текстуально допоможе матеріал наскрізної рубрики «Художній світ письменника». Епіграф до неї використано як вираження концепції художньо-публіцистичного тексту про творчість письменника.

Задекларована у передмові підручника ідея діалогічної взаємодії з текстом конкретизується у рубриці «Читацькі діалоги», що містить теоретичний матеріал, поради учням-читачам для налагодження діалогу з текстом художнього твору. Завдання у формі читацьких діалогів спонукають старшокласників до активної співпраці, налаштовують на глибоке осмислення прочитаного.

Розвиткові загальнокультурної компетентності учнів сприяє змістове наповнення рубрики «Культурно-мистецький контекст» і система запитань і завдань до неї. На прикладі життя і творчості письменників досліджуються взаємовпливи художньої літератури, музики, театру та інших видів мистецтва. Пізнавальна і доступна інформація про національні культурні надбання (репродукції художніх полотен, фото скульптурних, архітектурних пам'яток, естетичний аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) допомагає глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, удосконаленню вмінь проводити мистецькі паралелі у процесі його вивчення та формуванню усвідомлення української літератури як невід'ємного компонента світового мистецтва.

Вивчення кожного тематичного розділу цих підручників передбачає засвоєння теоретико-літературних понять, чітке і доступне тлумачення яких подано у «Довіднику читача».

Запропонована у підручниках система різнорівневих компетентісно орієнтованих запитань і завдань ґрунтується на дотриманні концептуального положення – активізації інтелектуальної активності учнів-читачів у процесі самостійного опрацювання текстів підручника. Так, у рубриці «Запитання і завдання» збалансовано представлено аналітичні запитання і завдання репродуктивного, частково-пошукового та проблемного характеру з метою перевірки рівня навчальних досягнень учнів. Завдання сформульовані таким чином, щоб максимально актуалізувати суб'єктний досвід і предметні знання учнів старших класів, спонукати їх до активної аналітичної діяльності, самостійного аналізу та інтерпретації художніх творів, висловленню власних оцінних суджень, сприяти виробленню вмінь діалогічного і контекстного прочитання твору, рефлексії виконання запланованого та усвідомленню змін у власному читацькому розвитку.

Екзистенційно-діалогічна філософія змістового наповнення навчальних завдань сприяє не тільки глибокому опануванню матеріалу з програмової теми, а також має вагомe значення для особистісного зростання учня-читача, який пізнає багатоманіття життя, емоційно переживає його перипетії, художньо відображені в творах.

Виконання деяких навчальних завдань передбачає пошук учнями додаткової інформації в інших джерелах. Тому серед запропонованих завдань є як традиційні (зробити повідомлення; розкрити проблематику твору; дати характеристику героїв тощо), так і ті, що потребують додаткових знань (підготувати віртуальну екскурсію до музею, картинної галереї; провести опитування серед друзів у соціальних мережах; розробити запитання до інтелектуальної гри; підібрати музичний супровід до виразного читання поезії тощо).

У рубриці «Ваші читацькі проекти» подано варіанти навчальних проектів та поради щодо їх індивідуальної чи групової підготовки, а у рубриці «Читацьке дозвілля» рекомендуються інтелектуальні літературні ігри, перегляд екранізацій художніх фільмів тощо, що також сприяє поглибленню знань учнів.

Завдання і запитання рубрики «Читацький самоконтроль» спонукають учнів на самоперевірку рівня власних навчальних досягнень, рефлексію виконання запланованого, змін у читацькому й особистісному розвитку.

Зазначені підручники націлюють учнів ліцею на індивідуальне, колективне, групове навчання, самонавчання, самоконтроль і самооцінювання.

Отже, головне завдання підручників «Українська література (рівень стандарту)» для учнів 10 та 11 класу закладів загальної середньої

освіти (автори – Фасоля А. М., Яценко Т. О., Уліщенко В. В. та ін.) – зацікавити сучасного учня художнім твором як явищем мистецтва слова, специфічним засобом пізнання світу і себе в ньому, навчити самостійно здобувати і застосовувати знання, керувати власним читацьким і особистісним розвитком. Відтак авторський колектив розглядає підручники як дієвий засіб розвитку читацької компетентності учнів ліцею, виховання особистості інноваційного типу мислення та культури.

Список використаної літератури

1. Про схвалення Концепції реалізації державної «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 груд. 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>. Назва з екрану **2. Програма** для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Українська література (рівень стандарту) : наказ МОН України від 23 жовт. 2017 р. № 1407. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58819/>. Назва з екрану. **3. Яценко Т. О.** Компетентнісний підхід як основа модернізації шкільної літературної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка* : зб. наук. пр.; редкол.: О. І. Курок (відп. ред.) [та ін.]. Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 2 (37). Т. 1 (Серія «Педагогічні науки»). С. 156–165. **4. Фасоля А. М.** Концептуальні засади створення підручника української літератури з урахуванням положень діяльнісного, особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. пр. Київ : Пед. думка, 2016. Вип. 18. С. 231–242. **5. Українська література** (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ : Пед думка, 2018. 192 с. **6. Українська література** (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ : Оріон, 2019. 256 с.

References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku : Rozporiadzhennia KМУ vid 14 hrud. 2016 r. № 988-r. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>. Nazva z ekranu [in Ukrainian] **2. Prohrama dlia 10–11 klasiv** zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Ukrainska literatura (riven standartu) : nakaz MON Ukrainy vid 23 zhovt. 2017 r. № 1407. Retrieved from: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58819/>. Nazva z ekranu. [in Ukrainian] **3. Yatsenko, T. O.** (2018) Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova modernizatsii shkilnoi literaturnoi osvity. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka* : zb. nauk. pr.; redkol.: O. I. Kurok (vidp. red.)

[та in.]. Hlukhiv : RVV Hlukhivskoho NPU im. O. Dovzhenka. Vyp. 2 (37). T. 1 (Seriiia «Pedahohichni nauky»). 156–165. [in Ukrainian] **4. Fasolia, A. M.** (2016) Kontseptualni zasady stvorennia pidruchnyka ukrainskoi literatury z urakhuvanniam polozhen diialnisnogo, osobystisno zoriientovanoho i kompetentnisnogo pidkhodiv. *Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. pr.* Kyiv : Ped. dumka. Vyp. 18. 231–242. [in Ukrainian] **5. Ukrainska literatura** (riven standartu) (2018): pidruch. dlia 10 kl. zakladiv zahalnoi serednoi osvity / avt. A. Fasolia, T. Yatsenko, V. Ulishchenko ta in. Kyiv : Ped dumka. [in Ukrainian] **6. Ukrainska literatura** (riven standartu) (2019): pidruch. dlia 11 kl. zakladiv zahalnoi serednoi osvity / avt. A. Fasolia, T. Yatsenko, V. Ulishchenko ta in. Kyiv : Orion. [in Ukrainian]

Яценко Т. О. Розвиток читацької компетентності учнів ліцею у контексті нової парадигми шкільної літературної освіти

У статті актуалізовано проблему реалізації компетентнісного підходу в шкільній літературній освіті, що розглядається як один із пріоритетних напрямів її розвитку. Конкретизовано сутність понять «читацька компетентність як ключова», «читацька компетентність як предметна» і схарактеризовано компоненти предметної читацької компетентності. Розкрито дидактико-методичний потенціал нових чинних підручників української літератури (рівень стандарту) для учнів 10 та 11 класів закладів загальної середньої освіти щодо послідовного розвитку читацької компетентності учнів. Наголошено, що суттєвими чинниками результативності суб'єкт-суб'єктного шкільного літературного навчання є апеляція до читацького досвіду старшокласників, використання сучасного навчального матеріалу та визначення траєкторії його опрацювання, врахування принципів диференціації та індивідуалізації навчання у побудові методичного апарату, пріоритет інноваційних методів і прийомів організації навчальної діяльності, реалізація культурологічного підходу.

Ключові слова: шкільна літературна освіта, українська література, компетентнісний підхід, читацька компетентність, підручник української літератури.

Яценко Т. А. Развитие читательской компетентности учащихся лицея в контексте новой парадигмы школьного литературного образования

В статье актуализирована проблема реализации компетентностного подхода к школьному литературному образованию, что рассматривается как одно из приоритетных направлений его развития. Конкретизирована сущность понятий «читательская компетентность как ключевая», «читательская компетентность как предметная» и охарактеризованы компоненты предметной читательской компетентности. Раскрыто дидактико-методический потенциал новых

действующих учебников украинской литературы (уровень стандарта) для учащихся 10 и 11 классов учреждений общего среднего образования относительно последовательного развития читательской компетентности учащихся. Отмечено, что существенными факторами результативности субъект-субъектного школьного литературного обучения является апелляция к читательскому опыту старшеклассников, использование современного учебного материала и определение траектории его изучения, реализации принципов дифференциации и индивидуализации обучения в построении методического аппарата, приоритет инновационных методов и приемов организации учебной деятельности, реализация культурологического подхода.

Ключевые слова: школьное литературное образование, украинская литература, компетентностный подход, читательская компетентность, учебник украинской литературы.

T.O. Yatsenko. The Development of Reading Competence of Lyceum Pupils in the Context of a New Paradigm of Literature School

The article raises the problem of implementation of the competence approach in school literary education, which is considered as one of the priority directions of its development. The question of understanding reading as the most important way of assimilating the basic information, one of the main factors of self-development of the individual, has been updated. The essence of concepts "reader's key competence" and "reader's subject competence" are concretized; components of subject reading competence (general cultural, literary studying, interpretive, axiological, creative-speech) are defined and characterized. The didactic-methodical potential of the new valid textbooks of Ukrainian literature (level of standard) for the students of the 10th and 11th forms of institutions of general secondary education, prepared in the context of the educational tasks of the New Ukrainian School for the consistent development of reading competence of pupils, is disclosed. It is emphasized that textbooks are considered by their authors as an effective means of the implementation of subject-subject school literary education. It is indicated that the essential factors of the effectiveness of such training are the appeal to the reading experience of senior pupils, the use of modern educational material and the definition of the trajectory of its processing, taking into account the principles of differentiation and individualization of training in the construction of the methodical apparatus, the priority of innovative methods and methods of organization of educational activities, realization of culturological approach.

Keywords: school literary education, Ukrainian literature, competence approach, reading competence, textbook of Ukrainian literature.